

بسم الله الرحمن الرحيم

سلام

عزیزانهایم

کتاب ارزشمندترین هدیه ای است
که می توان به نوان بلندمان پیشکش کرد.

با تقدیم احترام

رضا

میتیان و خمر و مائه

چرخان

اینجا خانه
شماست

به ذکر نطفه بوزن کتب
به آینه رود و کار آفتاب

تقدیم به

یگانه زوج «معیار همسری» در عالم انسانی،

مادر اُمت،

حضرت زهرا علیها السلام

و پدر اُمت،

امیرالمؤمنین، علی علیه السلام.

سخن‌آغازین

با همه دشواری‌ها و ظرافت‌هایش، شیرین‌ترین کار عالم «تربیت» است و مهم‌ترین بستر تربیت، «خانواده». خانواده اگر «خانواده» باشد، تربیت شیرین می‌شود و طبیعی. همان‌طور که ما نفس می‌کشیم، در خانواده هم تربیت می‌شویم؛ بی‌آنکه به آن فکر کنیم و بدانیم چه می‌شود.

تمرکز ما بر تربیت و تعلیم است، آن‌هم با رویکرد اسلامی و عقلانی و با محوریت مهارت‌آموزی به خانواده‌ها. از این رو طرح «مهرستان» را پایه‌ریزی کردیم تا در پیمودن این مسیر مقدس، بتوانیم منظم و هدفمند و برنامه‌دار پیش برویم. «مهرستان» فقط مخفف «محصولات هنری رسانه‌ای» نیست؛ بلکه اسم مکانی است برای آموختن مهرورزی در خانه و گرمابخشی به کانون خانواده.

از بین همه راه‌های ممکن، با «یار مهربان» به یاری خانواده‌ها آمده‌ایم؛ با همان آشنای پرسخاوتی که صدها نسل بشر را معلم و ار پرورده و فروتنانه با ذهن و ضمیرشان درهم تنیده است.

بله، با کتاب آمده‌ایم و بر این باوریم که با همه تنوع ابزارهای دیجیتال و گرایش جنون‌آمیز انسان امروز به آن‌ها، هیچ چیز جای کتاب را نمی‌گیرد! خوشبختانه این یار مهربان، همچنان گنجینه سرشاری به شمار می‌رود که پاسخ‌گوی نیازهای رنگارنگ مخاطبانش است.

به دنبال کار خیرزمین مانده‌ای بوده‌ایم که حضورمان در این عرصه را معنا ببخشد و جریانی پویا و اثری مانا به جای گذارد. سرانجام صدها نفر ساعت پایش و پویش، به معماری طرح خانواده‌محور «مهرستان» انجامید که یکی از میوه‌هایش اکنون در دستان شماست.

مشتاقانه منتظریم تا با دریافت دیدگاه‌های شما سروران عزیز به آدرس mehr@mehrestan.ir بیش از پیش مرهون مهربانی‌هایتان گردیم.

بر آستان جانانی سرسپاس فرود می‌آوریم که توفیق، رفیق طریقمان کرد تا دوره امانت داده‌شده در مزرعه دنیا را به خوشه چینی از خرمن ارباب و اصحاب فرهنگ و اندیشه بگذرانیم و آنگاه با لطفی دوچندان، ما را وامدار فضل بی‌کرانش کرد تا در طرح پربرکت «مهرستان» بتوانیم بابت تولید و ترویج محصولاتی فرهنگی و تربیتی، مدال افتخار بر گردن بیاویزیم. از تک‌به‌تک سروران ارجمندی که ذره‌پروری کردند و گام به گام مسیر را هم‌شانه ما شدند، به رسم ادب، خاضعانه سپاسگزاریم.

مهرستان

اینجا خانه شماست

مقدمه	۱۴
فصل اول: جایگاه اصل زوجیت در نظام آفرینش	۲۵
اهمیت شروع از مبانی	۲۷
مبنای جهان شمول زوجیت	۲۹
مفهوم‌شناسی زوجیت	۳۰
زوجیت: مبنای جهان شمول آفرینش	۳۴
تصویر زوجیت در عالم انسانی	۳۷
فصل دوم: اصل زوجیت و پیوند همسری	۴۳
ارکان زوجیت در پیوند همسری	۴۵
مقایسه ساختار وجودی زن و مرد	۴۸
تفاوت‌های زیست‌شناختی زن و مرد	۵۲
تفاوت در کروموزوم سلول‌ها	۵۳
تفاوت در هورمون‌ها	۵۳
تفاوت‌های روان‌شناختی زن و مرد	۵۴
تفاوت‌های روانی فردی	۵۵
تفاوت‌های روانی در کنش متقابل دو جنس	۵۷
تفاوت تکوینی زن و مرد از منظر دین	۵۹
ملاک کرامت و ارزش انسان‌ها	۵۹
تفاوت زیست‌شناختی زن و مرد از منظر دین	۶۹
تفاوت‌های روانی زن و مرد از منظر دین	۷۰

فصل سوم: نگرش توحیدی به پیوند همسری در اسلام

۷۵

جهان بینی توحیدی اسلام	۷۷
زوجیت؛ جلوه جمال و جلال الهی	۸۲
تفسیر توحیدی زوجیت در پیوند همسری	۸۵
تمثیل شیوای امام علی <small>علیه السلام</small>	۸۶
قاعده قوام بودن مردان بر زنان	۹۸
جمال عقلی و عقل جمالی	۱۱۰
پیوند ازدواج؛ انعکاس ازدواج تکوینی	۱۱۵
انس روحی آدم <small>علیه السلام</small> به همسرش	۱۱۶
جایگاه مرد نزد وجود زنانه	۱۱۹
ازدواج؛ دستگاه تربیتی رب العالمین	۱۲۲

فصل چهارم: پیامد تفسیر توحیدی زوجیت در نظام همسرمداری

۱۳۹

رابطه نظام تکوین و تشریح الهی	۱۳۱
شریعت مردانه و زنانه	۱۳۴
منطق فهم شریعت اختصاصی همسران	۱۳۸
حقوق متقابل و متکامل همسران	۱۴۳
حق تأمین معاش و نیازهای مادی زن و خانواده	۱۴۵
حق مراعات لطافت وجودی زن	۱۵۰
حق تمکین جنسی زن از شوهر	۱۵۴
حق مراعات جایگاه مرد در خانواده	۱۵۹
اخلاق متقابل و متکامل همسری	۱۶۴
اخلاق همسرمداری مردان	۱۶۶
۱. پرهیزکاری	۱۶۷
۲. گشاده دستی	۱۷۰
۳. گشاده رویی	۱۷۳
۴. غیرت ورزی	۱۷۵
۵. صبر و استقامت	۱۷۹

۶. سعه صدر و بزرگواری	۱۸۳
اخلاق شوهرداری زنان	۱۸۶
۱. پرهیزکاری	۱۸۶
۲. قناعت و بخل	۱۹۰
۳. بردباری	۱۹۴
۴. حیا و عفت	۱۹۸
۵. انعطاف در مقابل شوهر	۲۰۲
۶. مهریانی و عشق پایدار	۲۰۶
آداب متقابل و متکامل همسری	۲۰۸
ادب تأمین معاش خانواده	۲۱۱
۱. جهاد مردانه در زندگی	۲۱۱
۲. تلاش برای کسب روزی حلال	۲۱۴
۳. جدیت و تلاش مرد	۲۱۷
۴. حسن تدبیر در اقتصاد خانواده	۲۲۰
۵. توسعه عاقلانه در معاش خانواده	۲۲۳
ادب مراعات لطافت زنانه	۲۲۶
۱. ابراز عشق و محبت به همسر	۲۲۶
۲. گذشت و مدارا با زن	۲۳۱
۳. ترجیح سلیق زن	۲۳۴
۴. مراقبت از همسر در فشارهای زندگی	۲۳۷
۵. مشارکت مرد در انجام کارهای خانه	۲۴۰
ادب مراعات جایگاه سرپرست خانواده	۲۴۵
۱. جهاد زنانه در زندگی	۲۴۷
۲. مدارا با شوهر	۲۵۲
۳. آسان‌گیری بر شوهر	۲۵۴
۴. ادب زن در خانه‌داری	۲۵۶
ادب تبرج زن برای شوهر	۲۶۱
۱. آمادگی و آراستگی	۲۶۲

۲. کنار گذاشتن حیا نزد شوهر ۲۶۵

۳. فرزندآوری آسان ۲۶۸

کلام آخر ۲۷۱

کتابنامه ۲۷۳

مقدمه

«این پیوند ازدواج و زناشویی، یکی از نعمات بزرگ الهی و یکی از اسرار آفرینش است...»^۱

نهاد «خانواده» اولین و قدیمی‌ترین نهاد اجتماعی در تاریخ زندگی بشر است. ملت‌ها و فرهنگ‌های گوناگون، این نهاد فطری را در طول تاریخ زندگی اجتماعی انسان‌ها همواره مقدس دانسته و به آن احترام ویژه گذاشته‌اند. در بسیاری از جوامع امروزی نیز، هنوز جایگاه و تقدس ویژه این نهاد اجتماعی محفوظ مانده است. امروزه، جامعه‌شناسان و روان‌شناسان تحلیل‌ها و تبیین‌های مفصلی درباره کارکردهای منحصر به فرد نهاد خانواده در جامعه انسانی بیان و گرایش‌های تخصصی «جامعه‌شناسی خانواده» و «روان‌شناسی خانواده» را برای حل مسائل اجتماعی جوامع خود ابداع کرده‌اند. این موضوع آن قدر برای آنان اهمیت دارد که برخی دانشمندان حوزه زنان و خانواده در جهان غرب، به منظور جلوگیری از فروپاشی خانواده اقدامات علمی و اجتماعی گسترده‌ای علیه نظام سیاسی و اقتصادی حاکم بر جوامع خود آغاز کرده‌اند.

۱. بیانات رهبر معظم در مراسم خطبه عقد در دفتر معظم له، ۲۳ اسفند ۱۳۷۹.

دکترو ویلیام گاردنر^۱، روان‌شناس کانادایی، از جمله افرادی است که مجموعه پژوهش‌های خود را در کتابی با عنوان جنگ علیه خانواده^۲ منتشر کرده است. در جامعه آمریکایی نیز بانوانی همچون دکتر دافنه دِمارنف^۳، روان‌شناس دانشگاه هاروارد، که خود فمینیست بوده، با تجربه ساختار اجتماعی «مهدکودک» برای فرزندانش، تحلیل‌های عملی خود را در کتابی با عنوان غریزه مادری^۴ نگاشته است. او در این کتاب به زنان توصیه می‌کند برخلاف جو اجتماعی حاکم فمینیستی، ضمن درک لذت مادری، راهی برای نجات نسل‌های آینده از فروپاشی کانون خانواده بگشایند.

متأسفانه تصویر زیبا و فریبنده و سراسر پیشرفتانه‌ای که در رسانه‌ها از جوامع مدرن نشان داده می‌شود، ساخته امپراتوری رسانه‌ای نظام سرمایه‌داری و خلاف مشاهده‌های میدانی و مطالعه‌های علمی دانشمندان است. بدون هرگونه تعصب و ورزی غیرعالمانه، با مطالعه دگرگونی‌های سه قرن اخیر تمدن غرب و تحقیق درباره آن، نقاط سیاه و عبرت‌آموز متعددی در حوزه زنان و کودکان و خانواده نمایان می‌شود. نظام سیاسی اقتصادی کشورهای مدرن غربی که تا کمتر از دو قرن پیش، به زن حق مالکیت و رأی نمی‌داد، جنبش اجتماعی زنان برای رسیدن به حقوق اولیه انسانی برابر با مردان را منحرف کرد. این نظام، جریان فمینیسم را در نهایت، به پرتگاهی کشانید که زن را از هویت

1. William Gairdner.

2. The War Against The Family.

3. Daphne de marneffe.

4. Maternal Desire: On Children Love and the Inner Life.

جنسیتی خود تهی کرد و به کارگری ارزان قیمت انقلاب صنعتی غرب و استثمار جنسی در صنعت پردرآمد سکس و پورنوگرافی سوق داد.

خدا را شاکریم که نهاد خانواده در فرهنگ پیشرفته ایرانی اسلامی ما از دیرباز کانون پیوند مقدس زناشویی میان زن و مرد، کانون تربیت و تکامل روحی همسران و نسل‌های کشور و کانون مدیریت اجتماعی و تحولات فرهنگی و سیاسی بوده است. شکر این نعمت بسیار گران بها، شناخت روزافزون اندیشه مترقی اسلام در عرصه خانواده و تقویت و توسعه این اندیشه و فرهنگ متعالی در زوج‌های جوان کشور و خانواده‌های متدین ایرانی است. در مقابل، غفلت از این نعمت و کفران آن، مبتلا شدن جامعه ایرانی به آسیب‌های فراوان اجتماعی و اخلاقی و تهدیدهای فرهنگی و تمدنی را در پی خواهد داشت. اگر به اقوام و همشهریان خود نظری عالمانه بیفکنید، برخی از نشانه‌های این ابتلائات را در همسران و فرزندان، به خصوص در کلان‌شهرهای کشور، به روشنی خواهید یافت.

در گفتمان انقلاب اسلامی، موضوع اجتماعی خانواده در زمره موضوعات راهبردی و کلان جامعه جای گرفته است. بر همین اساس، از میان فهرست انبوه موضوعات راهبردی نظام، یکی از موضوعاتی که رهبر فرزانه انقلاب علیه السلام، به‌شخصه برای آن «نشست اندیشه‌های راهبردی» برگزار کردند، موضوع «زن و خانواده» بوده است. بدین ترتیب، یکی از ضرورت‌های راهبردی امروز ایران اسلامی در حرکت تمدنی خود، توجه ویژه به خانواده و جایگاه ممتاز آن در

مدیریت و راهبری جامعه و نظام اسلامی برای نیل به اهداف عالی کشور است. در این راستا، توجه به نقش تفکر و دانش‌های پشتیبان در خلق فرهنگ و تمدن و دقت در خلأهای تئوریک، به منظور پردازش نظریه‌های ایرانی اسلامی در این عرصه، ضرورت تردیدناپذیر مطالعات اسلامی اجتهادی درباره خانواده را اثبات کرده است.

● آیا تا به حال، در زمینه «نظام خانواده در اسلام» مطالعه کرده‌اید و کتاب‌هایی با این عنوان دیده‌اید؟

● آیا گزاره‌های و حیانی اسلام در عرصه خانواده، به صورت منظومه‌ای معرفتی تدوین شده‌اند؟

● قدرت نظری اندیشه قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام در زمینه خانواده تا چه حدی است؟

● آیا اندیشه قرآن و اهل بیت علیهم‌السلام قابلیت هم‌آوردی با نظریه‌های علوم انسانی و یا تهاجم به فرهنگ‌های ضد خانواده را داراست؟

● اساساً در مقام عمل، می‌توان با تکیه بر این آموزه‌ها به زندگی پیشرفته در همه زمینه‌های مادی و معنوی در عرصه خانواده دست یافت؟ به بیان دیگر، آیا این اندیشه برای پاسخ به نیازهای امروز خانواده‌های ما کارآمد است؟

● مبانی و اصول قرآن کریم در خصوص نظام خانواده چیست؟

● چگونه فرع‌ها از دل مبانی و اصول این منظومه استخراج می‌شوند؟

● رابطه گزاره‌های متنوع این حوزه دین با یکدیگر چگونه است؟

• آیامی توان از گزاره‌های و حیانی این عرصه به افق معرفتی حضرات معصومین علیهم‌السلام دست یافت؟

پرسش‌هایی از این دست، ذهن کاوشگر نگارندگان را به جرعه‌نوشی از زلال معرفت ناب قرآن کریم و روایات اسلامی رهنمون کرده است. متأسفانه، در عمده‌آثاری که با عنوان «نظام خانواده در اسلام» منتشر شده است، شمای کامل و دقیقی از چارچوب کلان این منظومه از لایه مبانی توصیفی تا لایه‌های کاربردی و توصیه‌ای مشاهده نمی‌شود. این تحقیق برای پاسخ‌گویی به این نیاز نظری و با رویکردی درون‌دینی و با تمرکز بر آیات قرآن کریم و روایات ائمه معصوم علیهم‌السلام، به عنوان عالی‌ترین مرجع فهم هستی و قواعد زندگی سعادت‌مند انسان، انجام شده و جامعه هدف اصلی آن، عموم خانواده‌ها و زوج‌های فرهیخته و اهل مطالعه است. سه فصل اول کتاب را می‌توان در زمره یکی از گرایش‌های «الهیات کاربردی» دانست و مباحث فصل چهارم در زمره «حقوق و اخلاق جنسیتی» جای می‌گیرد. نحوه نگارش کتاب، به منظور تسهیل در بهره‌مندی دانشجویان و مراکز آموزشی تربیتی و فرهنگی، علمی آموزشی است و در تنظیم سیر منطقی مباحث و سطح تخصصی متن، درک دقیق و آسان مطلب توسط مخاطبان مدنظر بوده است. ذکر این نکته لازم است که به منظور ارتقا و تکمیل این تحقیق و گریز از مطالعه‌های انتزاعی و ذهنی صرف، عمده مباحث در فرایند آموزشی تربیتی کوتاه‌مدت، برای معرفت‌جویان خانم و آقا در حوزه دانشجویی دانشگاه صنعتی شریف بیان شده است.

استخراج طرح اندام وارو به هم پیوسته «نظام خانواده» از قرآن کریم و روایات اسلامی و تبیین آن، دغدغه و ویژگی متمایزکننده این پژوهش است. این طرح از نظام خانواده کمک می‌کند ارتباط منطقی و رتبی لایه‌های گوناگون گزاره‌های دینی، از مبانی بنیادین هستی‌شناختی تا آموزه‌های کاربردی و عملی، برای مخاطبان گران قدر آشکار شود. این مهم، یعنی کشف و نمایاندن اندیشه دینی به صورت نظام مند، آثار و برکات متعددی به همراه دارد که از آن جمله می‌توان به این آثار اشاره کرد:

- زمینه‌سازی برای فهم صحیح و عمیق معارف اسلامی و پذیرش عقلی و قلبی آن؛

- ارتقای انگیزه‌های مؤمنانه به منظور عمل کردن به معارف اسلامی؛

- کارآمدی بیشتر در استحکام بنیه معرفتی آحاد مؤمنان و ایمن‌سازی جامعه ایمانی در برابر تهاجم فکری و فرهنگی بیگانگان؛

- ارتقای کمی و کیفی پژوهش‌ها و مطالعه‌ها در اجزای گوناگون نظام اندیشه اسلامی.

علامه شهید، استاد مرتضی مطهری رحمته‌الله علیه، درباره نظام مند بودن مکتب اسلام چنین فرموده‌اند:

اسلام خودش یک مکتب است، یک اندام است، یک مجموعه هماهنگ است؛ یعنی [اگر] تک تک شناختی هم فایده ندارد. باید همه را در آن اندام و ترکیبی که وجود دارد، بشناسیم. ارزیابی ما درباره مسائل اسلامی باید درست باشد. برای یک اندام، یک عضو به تنهایی ارزش

ندارد. در اندام انسان، دست، پا [و]... هر کدام یک عضو هستند؛ ولی آیا ارزش این اعضا در این اندام با اینکه همه لازم و واجب هستند، یک جور است؟ آیا اگر لازم شد ما یک عضو را فدای دیگر بکنیم، کدام عضو را فدای عضو دیگر می‌کنیم؟ آیا اگر لازم شد، قلب را فدای دست می‌کنیم؟... اسلام هم این طور است که این خودش بحثی است به عنوان اهم و مهم...^۱

آیت الله خامنه‌ای رحمته الله علیه نیز در مقدمه کتاب ارزشمند طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، در سال ۱۳۵۳ در این باره نگاشته‌اند:

طرح اسلام به صورت مسلکی اجتماعی و دارای اصولی منسجم و یک آهنگ و ناظر به زندگی جمعی انسان‌ها، یکی از فوری‌ترین ضرورت‌های تفکر مذهبی است. مباحثات و تحقیقات اسلامی، پیش از این به صورت غالب، فاقد این دو ویژگی بس مهم بوده و از این رو، در مقایسه اسلام با مکاتب و مسالک اجتماعی این روزگار، باحثان و جویندگان را چندان که شاید و باید، به نتیجه ثمربخش و قضاوت قاطع نرسانیده است؛ یعنی از اینکه بتواند مجموعاً طرح و نقشه یک آیین متحدالاجزا و متماسک را ارائه دهد و نسبت آن را با مکتب‌ها و آیین‌های دیگر مشخص سازد، عاجز مانده است.^۲

دغدغه دیگر این تحقیق «نگرش‌سازی» در عرصه «زوجیت و خانواده» است و به مناسبت، برخی آموزه‌های زیربنایی نظام اعتقادات اسلامی،

۱. مرتضی مطهری، مجموعه آثار؛ حماسه حسینی، ج ۱، ص ۱۷، ص ۴۱۵.

۲. سیدعلی خامنه‌ای، طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، ص ۲۵.

به منظور تصحیح نگرش‌های مبنایی دینی تبیین می‌شود. این دغدغه در طراحی ساختار مباحث و نحوه پردازش و تبیین موضوعات بحث‌شده تأثیرگذار است و تبیین و ارائه کامل تربیحی اجزای عمدتاً کاربردی و توصیه‌ای نظام اندیشه اسلامی در عرصه خانواده را به فرصت‌های دیگر و گذار می‌کند. بدین ترتیب، انتظار می‌رود مخاطبان گرانمایه با خواندن این اثر، به تصویری دقیق و کلان از نظام گزاره‌های دین در عرصه «پیوند همسری» دست یافته و پاسخ پرسش‌ها و شبهه‌های متعدد در این زمینه را در این تحقیق بیابند. از سوی دیگر، می‌توانند تفسیر توحیدی گزاره‌های کاربردی و توصیه‌ای اسلام را تمرین کرده و با منطق تفسیر توحیدی از نظام حقوقی و اخلاقی و آدابی اسلام در زمینه خانواده آشنا شوند.

در فصل اول کتاب، اصل قرآنی «زوجیت» مبنا و مبدأ ورود به نظام گزاره‌های دین در حوزه خانواده معرفی و تبیین می‌شود. در فصل دوم، ارکان این اصل جهان شمول آفرینش در پیوند همسری تصویر شده و از رهگذر آن، موضوع کلیدی «تفاوت‌های ساختاری زن و مرد» بررسی می‌شود. در فصل سوم، نگاه دستگاه هستی‌شناختی توحیدی قرآن در موضوع پیوند همسری ترسیم می‌شود و تفسیری توحیدی از زن و مرد و نکاح بیان و در ضمن آن، برخی روایات مهم که قرن‌هاست فهم دقیقی از آن‌ها در دسترس نبوده است، تبیین می‌شود. در نهایت، فصل چهارم کتاب به بخش توصیه‌ای نظام خانواده در اسلام اختصاص می‌یابد و بر اساس نگرش توحیدی به پیوند همسری، نظام

حقوقی و اخلاقی و آداب همسررداری در اسلام تحلیلی بدیع می‌شود. هدف این است که مخاطب گرامی به فهم شریعت اسلامی در بخش مردانه و زنانه دست یابد و قدرت تطبیق آن را در موضوعات گوناگون به دست آورد. در ضمن، نگارندگان در ترجمه آیات و روایات و متون عربی نیز، ضمن بررسی ترجمه‌های موجود، بر اساس دیدگاه و نظر علمی خود عمل می‌کنند.

عنوان کتاب بر اساس تصور کهن انسان از اجرام کیهانی، میثاق مهر و ماه برگزیده شد تا هم بر مجانست و اشتراک ذاتی زن و مرد دلالت کند و هم بر تفاوت‌های غیرذاتی دو جنس انسانی. در این تصویر، «مهر» (خورشید) نماد مرد است؛ چراکه مرد مظهر جلال خداوند و کانون حرارت بخشی و واسطه روزی کل خانواده است و «ماه» که همواره مثال زیبایی است، نماد زن است؛ چراکه زن مظهر جمال خداوند و چشمه دائمی لطافت و محبت و انس اعضای خانواده است.

در پایان، از استادان گرانمایه، حجج اسلام محمدرضا فلاح و علی اکبر بهرامی و محمد عالم‌زاده نوری، که هدایت علمی ما را در موضوع این تحقیق بر عهده داشته‌اند و به ویژه از استاد عزیز، حجت الاسلام والمسلمین محمدرضا زیبایی‌نژاد، رئیس محترم «مرکز تحقیقات زن و خانواده»، که با نقدهای عالمانه خود، بر غنای محتوایی اثر افزودند، صمیمانه قدردانی می‌کنیم. همیاری و تلاش‌های علمی همکاران پژوهشی و آموزشی خود در مؤسسه «اندیشه نوین خانواده»، حجج اسلام صالحی و ادیب‌زاده و خانم غروی و نیز ویراستار محترم

نگارش اولیه، جناب آقای علی ابراهیم پور، که در پیرایش و تحکیم مباحث و نگارش این پژوهش همیاری و همکاری مستمری کرده‌اند، ارج نهاده و از این بزرگواران سپاسگزاریم. همچنین، از مسئولان محترم دفتر نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه صنعتی شریف و حوزه دانشجویی شریف و نیز «پژوهشکده تمدن توحیدی» در حوزه علمی قم، بابت حمایت و پشتیبانی در مراحل تحقیق و تدریس و تألیف این اثر تشکر می‌کنیم. از مجموعه «احیاء اندیشه و سیره علوی» نیز که به این اثر و نگارندگان آن عنایت ویژه‌ای داشتند و در نگارش نهایی و انتشار اثر یاریگر و حامی ما بودند، قدردانی می‌کنیم.

بی‌شک، این اندیشه برای ارتقایافتن و برطرف ساختن ضعف‌ها و نقص‌ها نیازمند نقد جدی و عالمانه است؛ از این رو انتقال دیدگاه گران‌بهای خوانندگان محترم، به ویژه محققان و استادان ارجمند این عرصه، مزید امتنان خواهد بود. به امید اینکه این خدمت ناچیز، مقبول درگاه حضرت حق تبارک و تعالی و نیز موعود منتظر، حضرت ولی عصر عجل الله تعالی فرجه الکریم قرار گرفته و دعای آن حضرت و همه منتظران و یاورانش در استمرار این مسیر، بدرقه راه دشوار پیش روی ما باشد.

همتم بدرقه راه کن ای طایر قدس که درازست ره مقصد و من نوسفرم

عباس عبداللهی، سکینه اکبری

شهریور ۱۳۹۶

فصل اول: جایگاه اصل زوجیت در نظام آفرینش

دریچه‌ای به مباحث این فصل

- اصول و مبانی کلان چه جایگاهی در فهم دین دارند؟
- کشف اصول و مبانی در فهم عمیق مقصود دین در هر موضوع چه ضرورتی دارد؟
- نقطه شروع بحث برای تحقیق در موضوع «خانواده» بر اساس منابع و حیانی دین اسلام چیست؟
- اصول و مبانی کلان دین در این عرصه چیست؟
- واژه «زوج» دقیقاً چه مفاد مفهومی دربردارد؟
- ارکان مفهوم «زوجیت» چیست؟
- آیا اصل «زوجیت» تعمیم‌پذیر به همه نظام آفرینش الهی است؟
- قرآن کریم که آفرینش عالم انسانی را بر اساس «زوجیت» معرفی کرده است، قصد ارائه چه تصویری از حیات انسانی را دارد؟
- لوازم این مبنای قرآنی در زندگی دنیایی انسان چیست؟

اهمیت شروع از مبانی

در مقام کشف و تبیین هر موضوعی در منابع دینی، «نقطه شروع» یا «زاویه ورود» اهمیت ویژه‌ای دارد. نقطه ورودی بحث باید ظرفیت کافی برای بیان کامل و مؤثر و واقع‌گرایانه مجموعه گزاره‌ها را داشته باشد؛ از همین رو ضروری است مطابق با واقعیت موضوع مدنظر انتخاب شود. به عبارت دیگر، نقطه ورودی کاوش نظری در موضوع می‌تواند اساس فهم ابعاد، پیوندها، لوازم و احکام آن موضوع باشد. این مهم، در تبیین و تفهیم نظریه در اذهان عمومی و متحقق کردن آن در جامعه انسانی، اثر مستقیم خود را نشان می‌دهد.^۱ بنابراین، در درک عمیق نظام معرفتی پیچیده، دقت نظر در جایگاه و اهمیت نقطه

۱. «مسئله نقطه شروع، مسئله بسیار مهمی است. در همه فعالیت‌هایی که برای یک انسان یا برای یک گروه، یک جامعه مطرح می‌شود که فلان عمل را انجام بدهیم، فلان طرح را پیاده کنیم، فلان برنامه را اجرا بکنیم، برای یک گروهی گاهی این مطلب پیش می‌آید، برای یک مشت انسان وابسته به فلان فکر یا فلان مسلک پیش می‌آید، برای یک ملت پیش می‌آید. برای یک فرد گاهی پیش می‌آید، این ایده‌ها و کارهای مهمی که پیش می‌آید، این مسئله هم جزو مهم‌ترین مسائلی است که از کجا این کار را شروع کنیم؟ نقطه شروع، بسیار مهم است، اگر چنانچه نقطه شروع درست و بجا انتخاب شد، امیدواری برای به نتیجه رسیدن این کار و این طرح و این برنامه زیاد است؛ اما اگر نقطه شروع بد انتخاب شد، نه اینکه آن بار به منزل نمی‌رسد و آن کار سامان نمی‌گیرد، نه، ممکن است بگیرد، ممکن است آن بار به منزل برسد؛ اما به دشواری خواهد رسید. نقطه شروع از این جهت بسیار مهم است که تا حدود زیادی، با درصد زیادی، متکفل و متضمن موفقیت آن کاری است که از این نقطه قرار است شروع بشود» (سیدعلی خامنه‌ای، طرح کلی اندیشه اسلامی در قرآن، ص ۳۹۶).

ورودی و انتخاب دقیق آن، گامی اساسی در توفیق عملیات شناختی و تحقیقی است.

از میان مطالب متعددی که می‌توانند گزینه ورود برای شناخت نظامی معرفتی باشند، یکی از گزاره‌های بسیار مطمئن، گزاره‌ای است که نقش ریشه‌ای و مبنایی در آن نظام دارد و مجموع گزاره‌ها از آن مبنا یا اصل نشأت گرفته‌اند. در چنین صورتی روند استنتاجی ذهن، از گزاره‌های اصلی یا مبنایی به گزاره‌های فرعی‌تر و بسیار روان‌تر و طبیعی‌تر طی شده و فهم کامل‌تر و دقیق‌تری از مجموعه گزاره‌ها و ارتباط آن‌ها با یکدیگر حاصل خواهد شد. به عبارت دیگر، گزاره‌های مبنایی و اصلی به تمام شبکه مفاهیم و گزاره‌های یک موضوع رنگ می‌زنند و «روح» حاکم بر آن‌ها به شمار می‌آیند. به خصوص در مجموعه گسترده و پیچیده معارف دین اسلام، اگر در موضوع مطالعه شده نقطه مبنایی و ریشه‌ای به طور دقیق کشف نشود، با وجود فهم برخی گزاره‌های دینی، از درک عمیق سخن اصلی دین در آن موضوع و روح حاکم بر مجموع گزاره‌ها ناتوان خواهیم بود.

● آیا تا به حال در موضوعی،

مواجهه علمی جدی‌ای را پای سفره قرآن و روایات تجربه کرده‌اید؟

● آیا واقعاً قرآن را کتابی علمی برای حل مشکلاتتان می‌دانید؟! ●

۱. اصل به معنای ریشه و منشأ.

مبنای جهان شمول زوجیت

مجموعه مباحث مربوط به عرصه خانواده و تنظیم هندسه روابط دو جنس در جامعه انسانی را از کجا باید آغاز کرد؟ گزاره‌ها و مفاهیم پایه در این بخش از منظومه معارف اسلامی کدام‌اند؟ برای رسیدن به پاسخ باید بر آیات مرتبط با این موضوع نگاهی گذرا کنیم:

«وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا...»^۱
 «وَيَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ فَكُلَا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ...»^۲
 «يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً...»^۳
 «وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا...»^۴
 «وَمِنْ كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ»^۵
 «سُبْحَانَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ»^۶
 «مُتَكَبِّرِينَ عَلَى سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ»^۷

قرآن کریم از رهگذر این آیات و نظایر فراوان آن در موضوع «جنسیت و

۱. شوری، ۱۱.

۲. اعراف، ۱۹.

۳. نساء، ۱.

۴. روم، ۲۱.

۵. ذاریات، ۴۹.

۶. یس، ۳۶.

۷. طور، ۲۰.

خانواده»، مخاطب خود را به مبنای جهان شمول «زوجیت»، در آفرینش به غایت زیبا و حکیمانه حضرت حق تبارک و تعالی رهنمون می‌سازد. بر پایه همین مبنای هستی‌شناختی قرآن، در دانش فقه، در باب «نکاح»، زن و مرد به عنوان دو طرف میثاق همسری، با عنوان فقهی «زوج و زوجه» خطاب شده‌اند. در این دانش که عهده‌دار سامان‌دهی سبک زندگی توحیدی و تنظیم ساحت ظاهری زندگی انسان در مسیر عبودیت الهی است، تمام احکام و توصیه‌های شرع مقدس، بر این دو عنوان فقهی تطبیق می‌شوند.^۱ بنابراین، درک صحیح و عمیق نسبت دو جنس انسانی در دستگاه آفرینش و نظام توصیه‌های شریعت در عرصه خانواده و تعامل اجتماعی دو جنس، به واکاوی و احراز کامل مبنا یا اصل «زوجیت» وابسته است. بر این اساس، به نظر می‌رسد نقطه ورود مبنایی و ریشه‌ای به موضوع جنسیت و خانواده بر اساس نظام اندیشه دینی، کلان‌مبنای «زوجیت» است؛ از این رو اصل «زوجیت» در قرآن کریم را به عنوان مبحث نخستین و مبنای مجموعه معارف دینی در این عرصه بررسی می‌کنیم.

◀ مفهوم شناسی زوجیت

ماده لغوی «زوج» و مشتقات گوناگون آن، در آیات متعددی از قرآن کریم به کار رفته است. استعمال این واژه در قرآن به عالم انسانی منحصر نبوده و از «زوجیت» در عالم گیاهان و حیوانات و حتی کل عالم خلقت، اعم از جهان

۱. اساساً در دانش فقه، احکام بر عناوین فقهی متفرع هستند؛ مثلاً در باب «بیع» دو طرف معامله با دو عنوان «بایع و مشتری» خطاب شده‌اند و هر یک از این دو عنوان، حقوق و وظایف خاصی می‌یابند. بنابراین، اولین دغدغه فقیه در عملیات اجتهاد، شناخت دقیق عناوین اصلی موضوع مدنظر است.